

Arş. Gör
Muammer ÖZDEMİR

Muş Alparslan Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
muammerozdemir230@gmail.com

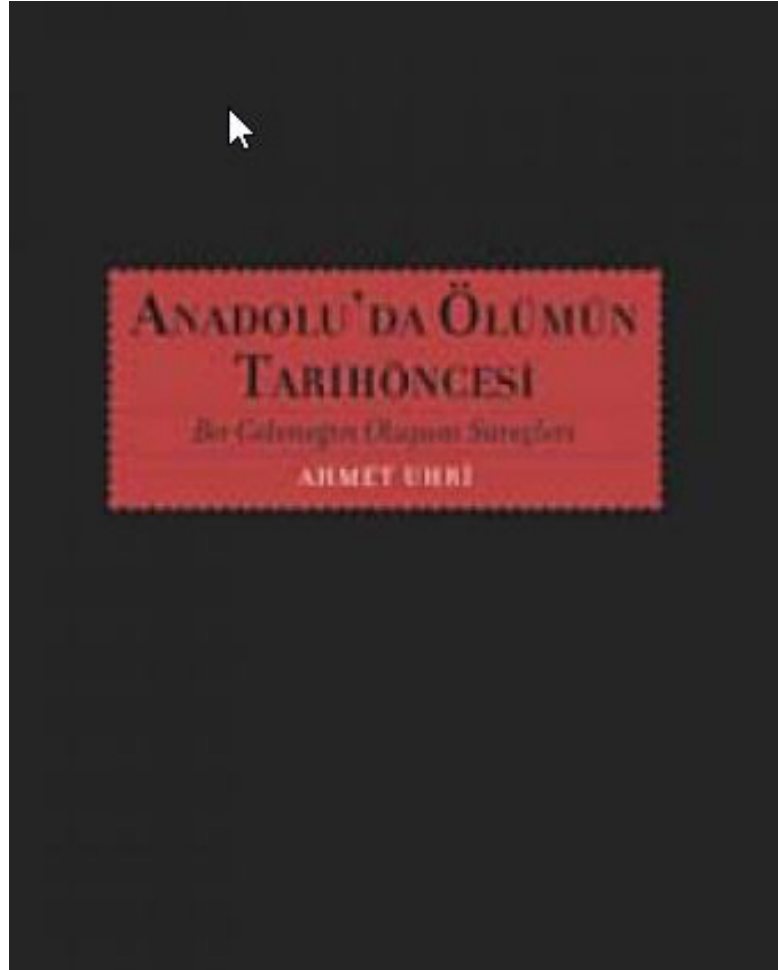
Eser Geçmişi: 16 Haz 2017 / 30 Haz 2017

KİTAP TANITIMI

Anadolu'da Ölümün Tarihöncesi, Bir Geleniğin Oluşum Süreçleri

Gözen Geçirilmiş 2. Baskı, Ege Yayınları, İstanbul, 2014.

Ahmet UHRİ

E-ISSN: 2458-7672

Ahmet Uhri inceleyeceğimiz eseriyle tarih öncesi dönemde ölü gömme alışkanlıkları ve mezar sistemleri hakkında bizlere bilgiler vermektedir. Bu eserin önemli olmasının sebebi ise arkeoloğun ölüm üzerine yan bilim dallarını kullanarak kendi bakış açısıyla yaklaşmasıdır. Tarih öncesi Anadolu çalışan araştırmacılara ve bilim adamlarına ve esere ulaşamayanlara yardımcı olacağını umuyoruz.

Eser Giriş, 1. Bölümde Ölüm Olgusu ve Ölü Gömmenin Kültür Tarihi İçindeki Yeri başlığında A- Ölümün Anlamı B-İnsanın Bilişsel Gelişimi İçinde Ölü Gömmenin Yeri C-Ölüm ve Din D- Ölüm ve Ruh E-Tanrı Kavramı şeklinde sıralanmıştır. 2. Bölümde Arkeolojik Veriler Işığında Tarihöncesi Ölü Gömme Gelenekleri başlığında A-Geleneğin Oluşumunda Gömü Uygulamaları B- Geleneğin Biçimlendirilmesi Açısından Mezar Armağanları şeklinde dizayn edilmiştir. Her bölümün kendi içinde alt başlıkları da vardır. 3. Bölümde ise Sonuç ve Bir Öykü şeklinde sıralanmıştır. Kısaltmalar, Kaynakça, Dizin şeklinde kitap tamamlanmıştır. Eser 229 sayfadan oluşmaktadır.

Yazar "Tamam, şu gerçeği kabul edelim. Hepimiz öleceğiz. Bu başlangıç sanırım uygun. Ya da lafı uzatalım. Değerli okuyucu, ister içine sinsin isterse sinmesin, ister aklına geldiğinde rahatsız ol ister olma, ama şunu bil ki bir gün sende , bende, tanıdığın ya da tanımadığın diğer insanlar da yani hepimiz öleceğiz." diyerek "Önsöz" de kitaba giriş yapmaya çalışmıştır. Aslında bu kitap ölüm üzerine felsefi görüşler barındırmıyor. Ölüm üzerine elbette ki arkeologlarında söyleyecek sözü var diyerek bu kitabı yazma amacını belirtmiştir.

Uhri, kitabının "Giriş" kısmında; Geleneğin tanımını yaparak gelenek ,insanoğlunun geçmişten aldıklarını geleceğe aktarma sürecinin ta kendisi olarak tanımlamış ve ölüm gibi önemli bir durumun inanç gereği yaptırımçı olması nedeniyle ölü gömme uygulamalarının bir gelenek olarak kabul etmiştir. Ve geleneği gelenek yapan aktarıcı kuşağın aktarımı değil, alıcı kuşağın onu değerli görerek almasıdır diyerek süreğenlikten bahsetmiştir. İncelenen kitapta yazısız zaman ele alındığı için sözlü kültürlerin nesilden nesile aktarılması sırasında ölü gömme teknikleri açısından zaman zaman farklı yerlerde ufak farklılıklar olduğunu söylemiştir. Genel olarak bu bölümde işlenecek konulara değinilerek Anadolu'da ölü gömme gelenekleri ile ritüeller arasında nasıl bağ kurulacağını ve ne tür gömme geleneği olduğundan bahsetmiştir.

Kitabın "Birinci Bölümü" nde ;A kısmında "Ölümün Anlamı"ndan bahsederek insanoğlunun dünyadaki diğer canlılardan ayıran en önemli özelliğinin bir gün öleceği bilgisine sahip olmasıdır. Başka hiçbir canlıda görülmeyen bu bilişsel durumun eski çağlardan beri insanların dikkatini ölüme yoğunlaştırmasına neden olduğundan bahseder. Ölümden sonraki yaşam ve neler olduğu ile ilgili farklı bilim dallarının yaklaşımlarından söz ederek, ölümün ruhun bedenden ayrılması şeklindeki tarifine bakıldığında belki de insanların ölünün arkasından onu yakma, yanına eşya koyma, gömme ve değişik edinimler içine girdiğini söyler. Ölünün geriye dönme ihtimalinin olmadığını düşünen insanoğlu belki de bunun için bu tür uygulamalara girmiştir. Ayrıca bir tablo vererek tarih öncesi dönemleri kronolojik sıraya göre yazmıştır. B kısmında ise "İnsanın Bilişsel Gelişimi İçinde Ölü Gömmenin Yeri" başlığında Steven Mithen'in "The Prehistory of the Mind" adlı eserini referans göstererek

insanın ölüsünü gömmeye başlaması ile bilişsel gelişimi arasında ortaya çıkan paralellikten bahseder. Mağara resimlerinin ve insanın eşyalarıyla birlikte gömme sürecinin insanın zekası arasındaki bariyerleri yıkmaya açıklanabileceğinden söz etmektedir. Ölü gömme eyleminin gerçekleşebilmesi için öncelikle ölüm bilincinin ve olgusunun insan kafasında yer etmesi gerektiğini konu etmiştir. Bu kısımda Neanderthal insanının M.Ö. 200.000'den başlayarak gelişen ölü gömme tekniklerinden ve farklı coğrafyalarda görülen farklı tarzlarda ölü gömmelerinden örneklemiştir ve bu farklılıkları bize yansıtmıştır.(Şanidar, La Chapelle-aux Saint, Le Moustier, La Ferrasie,Deşik-Taş, Regourdu Mağaraları) C kısmında "Ölüm ve Din" başlığıyla yazar ölüm, ölü gömme ve din olgularını birbirinden ayırmanın zor olduğunu belirterek Pascal Boyner'in "Naturalness of Religious Ideas" adlı eserindeki şu 3 yaklaşımını baz alarak açıklama yapmıştır. Ona göre 1. Olarak Varlığın ölümden sonra devam edeceği düşüncesinin ve bir varlık olarak devam edeceği anlayışı, 2. Olarak bazı insanların doğrudan tanrıdan ve ruhlardan mesajlar alabileceği düşüncesi, 3. Olarak belli ritüelleri tam olarak yerine getirmenin doğal dünyada değişiklikler olabileceği düşüncesinden bahsederek bu tarzda yaklaşımlarını detaylandırmıştır. Ayrıca bu bölümde detaylı bir şekilde Rusya Sungir gömütlerinden konu edinerek özellikle ölü gömme teknikleri ve hediyeleri üzerinde durmuştur. D kısmında ise "Ölüm ve Ruh" başlığı altında insanoğlunun uyku ile uyanıklık arasındaki bağlantının kurularak gördükleri rüyaları anlamlandırma gayreti ruh düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu konuda Levy Bruh'un görüşlerine yer vermiştir. Ayrıca farklı yaklaşımlara sahip olan Jan Assmann'ın ruh ve bellek ile bağ kurma fikrini yazmıştır. Bu bölümde ruh sözcüğünün farklı dillerdeki karşılığını aramıştır. Farklı bölgelerde inanışlarda ruh ve soluk, nefes ilişkisi üzerinde duran yazar, ölüm, iyilik, kötülük, öteki dünya algısı gibi konularla ruh kavramını açmaya çalışmıştır. E kısmında ise "Tanrı" kavramına değinmiştir. Yazar Tanrı kavramının tam olarak toplumlar tarafından açıklanamaması ve farklı bakış açılarını yazmıştır. Çeşitli kültürlerin mitolojisinde çok uzun yıllar boyunca farklı şekillerde Tanrı kavramının varlığı bilinmekle birlikte insanların sadece zorda kaldıklarında başvurdukları ve onlardan yalvarıp yakarıp birçok sorunu çözmeye çalıştıkları ve giderek soyutlandıklarını söylemiştir. Aynı zamanda yazar bu bölümde Tanrı kavramının farklı milletler için ne anlama geldiğini söylemekle beraber tek tanrılı dinlerin semavi yani gökyüzü ile ilgili dinler dendiğini için Tanrının gökyüzünde olduğu anlayışından bahseder. Ve Anadolu'da Çayönü ve Çatalhöyük örneklerini vererek Ata kültü ve ilk dini törenlerin mezarlık alanlarında olabileceğini belirtmiştir. Çayönü ve Çatalhöyük mimari yapısı hakkında bilgiler vererek bunların dinsel anlamı üzerinde durmuştur.

Yazar kitabın "İkinci Bölümü"nde ; A kısmında "Geleneğin Oluşumunda Gömü Uygulamaları" başlığı adı altında ölü gömme ritüellerini, mezarların konumunu, mezar tiplerini ve gömü tarzlarının geleneğe etkisini incelemiştir. Paleolitik Çağ'dan itibaren ölü gömme şekillerinin olduğunu ve zamanla geliştiğinden bahseder. A kısmının alt başlığı olarak 1-Gömme Biçimi başlığı adı altında İnhumasyon(Yakmadan Gömme) ve Kremasyon (Yakarak Gömme) başlıkları altında bu türlerin uygulanışı ve görüldüğü dönem ve mekanlardan bahsederek bu gömüt tarzlarının bir gelenek olduğundan bahsetmiştir.2- Gelenek Açısından Mezarların Konumu başlığı adı altında İntramural (Yerleşim İçi Ölü Gömme Uygulaması) ve Ekstramural (Yerleşim Dışı Ölü Gömme Uygulaması) başlıkları adı altında mezarların tarihi süreç içindeki yerlerinden bahsederek bu mezar tiplerinin ne anlama geldiğinden ve bulunduğu yerlerden bahseder. 3- Gömme Tipleri başlığı altında yazar inhumasyon gömünün uygulanmasında rastlanılan gömme biçimlerinden söz eder. En çok rastlanılan gömme biçimlerinden olan ölünün ana rahmindeki pozisyon olarak tanımlanan dizleri ve kollarının

gövdeye doğru çekilerek gömülen Hocker biçimindeki gömmenin nedenlerini ve yayılış alanlarını yazarak hocker biçimindeki gömmenin ölüm sonrası süreç ile ilişkisini yazmıştır. Bir başka gömü biçimi de Dorsal tarzındaki gömü biçimidir. Bu tarzda gömüler en erken Tunç Devri'nde görülmektedir. Dorsal sırt üstü yatırarak gömme anlamına gelmektedir. Yazar bu bölümde neden bu tarz bir gömüye ihtiyaç duyulduğunu ve yayılım alanından bahseder. Bu bölümde bir başka konu başlığı ise 4- Yönlendirme'dir. Yazar mezardaki iskeletin baş ve gövdesinin coğrafi konum olarak yönlendirilmesi ile iskeletin gövdesinin kendi sağına soluna yatırılmış olması gibi nitelikleri kapsamaktadır. Ancak özellikle eski kazılarda iskeletin sağa ya da sola yatırılmış yönü ile ilgili saptamalar yapılmadığı için bu konuda elde edilen veriler azdır. Bir diğer konu başlığı da 5-Mezar Tipleri'dir. İnsanoğlu ölümün bir gün kendisine geleceği bilişsel düzeyine varınca ölüme karşı edimlenimler geliştirmiş ve en önemlisi mezar yapmak olmuştur. Uyguladığı yöntemlere bakılarak mezar tipleri sınıflandırılmıştır. Ölüyü açılan farklı biçimlerdeki toprağa armağanlı veya armağansız yerleştirmek olarak tanımlanan Basit Toprak Mezarlardan bahseder. Bu bölümde yazar basit toprak mezarlar içine konulan ölü armağanlarından bahsederek bazı mezarlarda bitki kalıntılarından da olduğunu ve bunların muhtemelen hasır benzeri bitki liflerinden oluşan ölüne üzerine örtmek için yapılmış malzemeler olduğundan söz eder. Anadolu'da ki farklı kazı alanlarındaki örneklerinden de söz etmiştir. Bir diğer Alt başlık olan Pişmiş Toprak Mezar başlığı altında yazar bu uygulamanın kilden yapılan pişirildiğinde sert bir malzeme haline gelen günlük hayat için yapılmış fakat daha sonra mezar içlerine konulmuş boyları 50 cm ile 2 metre arasında değişen pişmiş toprak mezarlardan bahseder. Özellikle bu kaplara bebek ve çocuk ölülerinin konulduğundan bahseder. Bu başlığı da kendi içerisinde Çömlek Gömüler ve Pithos Gömüler olarak ikiye ayırmıştır. Her başlığın kendine has özelliklerinden bahsederek, bulunan mekanları yazmıştır. Yazar, bir diğer alt başlık olan Taş Sandık Mezar başlığı adı altında etrafı sal taşla veya kerpiç duvarla çevrili üstü de zaman zaman sal taş ile kapatılan pişmiş toprak gömülerden sonra Anadolu'da en çok görülen mezar grubu olduğundan bahsederek bu mezarların hangi dönemlerde nerelerde görüldüğünden söz etmiştir. Oda Mezarlar başlığı altında ise yazar oda mezarların Erken Tunç Çağı'ndan itibaren görüldüğünü söyleyip bu mezarların genelde yönetici mezarlarını oluşturduğunu yazmıştır. 6- Çoklu Gömü Uygulaması başlığı altında ise yazar, Anadolu'da bu uygulamanın eskilere dayandığını ve bir mezara birden fazla kişinin konularak çoklu gömü yaptığını bahseder. Bu gömü çeşidinin ne için yapıldığından ve hangi bölgelere yayıldığından söz etmiştir.

Ahmet Uhri bölüm içerisinde bir başlık daha açarak "B-Geleneğin Biçimlendirilmesi Açısından Mezar Armağanları" başlığı altında Anadolu'nun değişik yerlerinde farklı türlerde ortaya çıkan mezar armağanlarından bahsetmiş ve ölü gömme geleneklerinin temelini oluşturacak bilgileri aktarmıştır. Yazar mezar armağanlarının ne için bırakıldığını sorgulayarak bu armağanların ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmıştır. 1-İşlevsel ve Seküler Anlamda Mezar Buluntuları alt başlığı altında a-Yaş Belirticiler kısmında yazar, mezarda ortaya çıkan iskeletlerin yaş analizi yapıldıktan sonra çıkan ölü armağanlarının bu yaş grubuyla ilgili olup olmadığını sorgulamaya çalışmıştır. b-Cinsiyet Belirticiler başlığında da mezar armağanları, takılar, silahlar ve ağırsaklar açısından mezara bırakılan armağanların cinsiyet ayrımını belirterek alt başlıklar halinde Takılar,Silahlar ve Kesici Aletler, Ağırsaklar, Statü Belirleyiciler yada Prestij Nesneleri, Ritüel ile İlgili Yerel Adet Olarak Nitelenebilecek Tekil Buluntular, Multivalent/ Çoğul Değerlikli Buluntular başlıkları altında açıklamış ve konuya farklı yönlerden yaklaşabilmiştir. Bu alt başlıklarda Anadolu'da görüldüğü yerler ve işlevleri, ne anlama geldikleri konularında farklı yaklaşımlar ortaya koyarak özellikle Neolitik

ve Erken Tunç Çağı devri yerleşim yerlerinden söz etmiş, kitabın yaklaşık 50 sayfasını bu konuya ayırarak başlıkların ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Ayrıca yazar bu mezar armağanları ve gömüt türleri ile ahiret inancını bağdaştırmaya çalışmış ve kesin olmamakla beraber analizler yaparak çeşitli farklı görüşleri bir arada toplayıp sonuca odaklanmıştır. Uhri, 2-Ritüel Anlamlar Açısından Mezar Buluntuları(Ritüel Nesnelere) başlığı altında giriş kısmında geçiş ritüelleri üzerinde durup bireyin yaşamının bir dizi dönemsel geçişten (doğum, erginlik, evlilik, ölüm) ibaret olduğu savı üzerine kurulu bu dönemleri Ayrılma (Ölümün Gerçekleşmesi, Geçiş veya Eşiksellik (Ölünün Öteki Dünyaya Geçisi), Bütünleşme (Öteki Dünyaya Ulaşma) evreleri ile mezar armağanlarını bağdaştırarak açıklamaya çalışmıştır. Özellikle mezar armağanlarının koyulma amaçlarının ve türlerinin bu evrelere göre değişmesinden söz etmiş ve tablo hazırlamıştır. a- Ayrılma Evresinde Kullanılmış Olabilecek Buluntular alt başlığında mezar buluntularından olan ve gömüt hakkında bilgiler veren İğne, Kulak Tıkaçları,İdol, Figürin, Amuletler, Mezar Üzerindeki İşaretler hakkındaki düşüncelerini ve bu buluntuların dönemsel özelliklerine göre hangi amaçlarla kullanıldığına ve hangi maddelerden yapıldığına dair ifadelerde bulunmuştur. b- Geçiş Evresinde Kullanılmış Olabilecek Buluntular başlığında ise yazar ölünün mezara konmasıyla başlayan sürecin ruhun öteki dünyaya ulaşması ile son bulduğu dönemi anlatmaktadır. Bu dönemde insanların ölünün arkasından yaptıkları ayinler, ritüeller , ikramlar ölünün öteki dünyaya geçişini kolaylaştırılacağına inanıldığından bahsedip, ölü armağanlarının yiyecek içecek ile ilgili kısımlarının da bu doğrultuda yapıldığını söylemiştir. c- Bütünleşme Evresinde Kullanılmış Olabilecek Buluntular alt başlığı altında Uhri, ölünün ruhunun öteki dünyaya ulaştığına inanıldığından ve geçiş aşamalarının belirsiz olduğundan dolayı ölen kişinin hayatının devamını öteki dünyada da sağladığını söyleyerek , özellikle ölen kişinin kişisel eşyalarının da aynı şekilde orada canlanacağı inancının yaygın olduğundan dolayı eşyaların mezara yerleştirirken dönem insanının kırarak mezarlara koyduğundan bahsetmiştir.

Yazar kitabın “Üçüncü Bölümü”nde “Sonuç ve Bir Öykü” şeklinde başlık atarak kitap içi yaklaşımlarına, değindiği noktalara, kazı alanlarına ve buralarda çıkarılan farklı türden malzemelerin ölüm ,ritüel, mezar yapıları ve armağanları, gömme uygulamaları bağlamında değerlendirip açıklamalar yapmıştır. Ayrıca devamında bir öykü ile noktalamıştır.

Ahmet Uhri, çok zor bir alanda - Tarih Öncesinde- ölümü ve ölüm sonrasını hem bilimsel hem de sıkıcı olmayan bir üslupla ilgililerine anlatmıştır. Gerek içeriği gerekse dipnot, kaynakça ve dizin yapısıyla okuyucuyu zorlamadan kitabı bitirtmeye, faydalandırmaya gayret göstererek çok zor konulara temas edebilmeyi başarmış ve akla yatkın yorumlar getirerek sınırları zorlamadan zor şeyleri anlatmayı başarmıştır. Belki de hiç bilinmeyecek meselelere Erken Tunç Çağı'na kadar yaklaşık 10.000 yıllık bir süreci kazı alanlarından ve çıkarılan materyallerden örnekler vererek, tablolar hazırlayarak gayet güzel ve faydalı bir kitap çalışması yapmış. Alanda ihtiyaç duyulan açıklanması da zor olan konuları mantık ve bilimsel yaklaşımlar sergileyerek ifade etmeye gayret gösteren yazar, yazının olmadığı dönemleri anlatırken bir sonraki dönem ve diğer yerleşim alanlarıyla bağlantılar da kurabilmiş ve ortaya faydalı bir eser çıkarmıştır. Kullandığı kaynakların zenginliği ve çeşitliliğini en güzel şekilde kitaba aktarıp sadece bir bakış açısına da bağlı kalmadan farklı görüşleri bir araya getirip yerli ve yabancı bilim adamlarından aldığı bilgileri kendi perspektifinden de geçirerek süzmüş ve bu şekilde sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Aslında yazar ve okuyucu da bunu anlamış ve anlayacak olmalı ki bu yaklaşımların asla sonu olmayacaktır. Her daim belki fikir yürütülebilir ama karanlık tarafı ağır basacaktır. Tarih Öncesi çalışmanın zorluğu hem

arkeologlar için hem de eskiçağ tarihçileri için her zaman sabit kalacaktır. Fakat hakkını vermeli ki yazının olmadığı ve eldeki verilerin tam olarak anlaşılmadığı bir dönemin dinsel bakış açısı ve ritleri hakkında fikir yürütmek çok zordur. Ahmet Uhri bu kitabında ölüm ve ölü gömme algısını tarih öncesi için şekillendirmiş ve ortaya bu konulara ilgi duyanlar için her daim kullanılabilir kaynak çıkarmıştır.